

પ્રમુખીય

સ્વાયત્તતા : એક મોંઘી જણસ

૬ ચન્દ્રકાન્ત ટોપીવાળા ૬

ગુજરાતી અગ્રણી દૈનિક પણ જો એમ માનતું હોય કે ‘ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ’ અને ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’ સાહિત્યસેવા માટે નહીં, પરંતુ સામસામે બાંધો યઝાવવા બદલ કુખ્યાત થઈ રહી છે, તો સામાન્ય ગુજરાતી સાહિત્યસેવી પ્રજાજન આ બંને સંસ્થા અંગેની સમજમાં અટવાયા કરે એ સ્વાભાવિક છે.

પહેલાં તો મહત્વની સાહિત્ય અકાદમીઓનો પરિચય કરી લઈએ. ભારતમાં દિલ્હીની કેન્દ્રસ્થ સાહિત્ય અકાદમી એવી સંસ્થા છે જે ભારતની માન્ય ભાષાઓનાં સાહિત્યોની સંભાળ રાખે છે તેમજ કેન્દ્ર સરકારના ભંડોળથી ચાલે છે, પણ એમાં લોકતાંત્રિક રીતે લેખકો દ્વારા પ્રમુખ ચૂંટાઈને આવે છે અને પ્રમુખ પ્રત્યેક ભાષાની સ્થાનિક સમિતિઓ દ્વારા સંચાલન કરે છે.

આ ઉપરાંત દરેક રાજ્યની સરકાર પોતાની સાહિત્ય અકાદમી ચલાવે છે અને દરેક રાજ્ય પોતાની સાહિત્ય અકાદમીનું સીધી નિમણૂકો દ્વારા પોતાને હસ્તક સંચાલન રાખે છે.

ભારતની દરેક ભાષાની આ રીતે સરકાર હેઠળ કામ કરતી અને સરકાર દ્વારા થતી સીધી નિમણૂકોથી વ્યવહાર ચલાવતી અકાદમીઓ વચ્ચે પ્રારંભમાં ગુજરાત રાજ્યની ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’ પણ સરકાર હેઠળ અને સરકાર દ્વારા થતી સીધી નિમણૂકોથી ચાલતી હતી. પરંતુ ગર્વની વાત છે કે ઉમાશંકર જોશી, યશવંત શુક્લ, મનુભાઈ પંચોલી ‘દર્શક’ જેવા સાહિત્યકારોના અથાક પ્રયત્નો પછી ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’ એક માત્ર એવી અકાદમી બની જે સરકાર દ્વારા નહીં પણ સાહિત્યકાર-મતદાર મંડળમાંથી ચૂંટાયેલા સાહિત્યકારો અને એ ચૂંટાયેલા સાહિત્યકારો દ્વારા ચૂંટાયેલા અધ્યક્ષ દ્વારા લોકશાહી ઢબે કાર્યરત થઈ અને એમ થતાં ગુજરાતને એક મોંઘી જણસ સાંપડી. દર્શક, ભોળાભાઈ પટેલ જેવા ચૂંટાયેલા અધ્યક્ષોએ સફળ એવી કામગીરી પણ બજાવી.

પરંતુ, ત્યારબાદ એક તબક્કે સાહિત્યકાર સભ્યો ચૂંટાયા છતાં તત્કાલીન ગુજરાત સરકારે પોતાને મોકલવા જોઈતા પ્રતિનિધિઓ ન મોકલી મતદાર મંડળને પૂર્ણ થવા ન દીધું. હા, ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’ના બંધારણમાં ચૂંટાયેલા અધ્યક્ષ સાથે સરકાર તરફથી મહામાત્રની નિમણૂક પામતી હોઈ, અધ્યક્ષ વગર માત્ર મહામાત્ર દ્વારા ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’નો કાર્યભાર ચાલ્યા કર્યાં.

આમ છતાં, એક તબક્કે ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’ દ્વારા ‘શબ્દસૃષ્ટિ’ નામક ચાલતા સાહિત્યિક સામયિકમાં અયાનક સંપાદકની ઉપર સરકારી પરામર્શન મંડળ મૂકી દેતાં પહેલી વાર એમાં સુષુપ્ત બંધારણ પાછળ સરકારી હિલચાલ જોવા મળી, જે

એવટે સુષુપ્ત બંધારણને બાજુએ રાખીને ચૂંટણી વગર સરકાર દ્વારા અધ્યક્ષની સીધી નિમણૂકમાં પરિણમી. અત્યાર સુધી મહામાત્રથી ચાલતી અકાદમી દ્વારા એટલું આશ્વાસન હતું કે સુષુપ્ત બંધારણ ક્યારેક સજીવ થશે પણ લોકતાંત્રની પૂરી અવગણના કરી ચૂંટવા વગરના અધ્યક્ષની સીધી નિમણૂક થતાં ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’ના બંધારણ પર કુઠારાઘાત થયો. ચૂંટણી પ્રક્રિયા દ્વારા ઊભરતા લોકશાહી મૂલ્યની એમાં ભારોભાર અવગણના હતી. સમસ્ત ભારતમાં દિલ્હીની કેન્દ્રસ્થ સાહિત્ય અકાદમીને બાદ કરતાં લોકતાંત્રિક મૂલ્યો પર ઊભેલી એકમાત્ર ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’ સરકારી બની ગઈ.

હવે, ગુજરાત સરકારે અનેક વિરોધ છતાં ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’ના નિયુક્ત પહેલા અધ્યક્ષની સમયાવધિ પૂરી થતાં બીજા અધ્યક્ષને પણ સીધી નિમણૂક આપી દીધી છે. ગુજરાતી પ્રજાએ સમજવાનું એ રહે છે કે આ બિનબંધારણીય અને બિનલોકશાહી પગલાથી પ્રજાના સ્વાયત્તતાના અધિકાર પર સીધી તરાપ આવી છે.

આ સંદર્ભમાં જોઈ શકાય છે કે બીજી વાર સ્વાયત્તતાને કોરે મૂકીને નવા અધ્યક્ષની નિમણૂક થઈ છે અને હવે નવનિયુક્ત અધ્યક્ષ ‘ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ’ કરતાં ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’ વધુ સ્વાયત્ત છે એવું તર્કહીન વિધાન કરી પોતાની નિમણૂકને સાધાર કરવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. લોકશાહી મૂલ્યોને ખાતર ઝઝૂમતા પરિષદના તેમજ અન્ય મુકીભર લોકો સ્વાયત્તતાને નામે વાતાવરણ બગાડી નથી રહ્યા, પણ લોકશાહીના હનન સામે ઝઝૂમતાં ઝઝૂમતાં સાહિત્યકારોને અને પ્રજાને ઢંઢોળી રહ્યા છે.

વર્ષોજૂની ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ પોતાના બંધારણીય માળખા પર ઊભેલી છે. ચૂંટાઈને આવેલા સભ્યોની એની મધ્યસ્થ સમિતિ અને કારોબારી સમિતિ છે, એનું ટ્રસ્ટીમંડળ છે અને એના સામાન્ય સભાસદો છે તેમજ એના પ્રમુખ લોકશાહી રીતે ચૂંટણી દ્વારા પદપ્રાપ્તિ કરે છે.

કેવળ જૂજ દાનભંડોળ અને મૂડી અને કોઈ પણ જાતની આર્થિક આવક વગર નભતી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ એનાં મર્યાદિત સાધનો દ્વારા પ્રવૃત્તિ અને પ્રકાશનોના સત્વને ભૂલ્યા વગર લાંબી પરંપરાથી આજદિન સુધી સક્રિય છે. આ જ કારણે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદે પ્રજાના પ્રહરી તરીકે સ્વાયત્તતાના મૂલ્યની રક્ષા માટે ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’ સામે અસહકારનું પગલું લીધું છે. અહીં સામસામે બાંધો યઝાવવાનો મુદ્દો જ અપ્રસ્તુત છે. ‘ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ’ માત્ર એ મૂલ્ય માટે ખડી છે, જે મૂલ્ય ‘ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી’ ચૂકી ગઈ છે.

આ સંદર્ભમાં ૨૫ જૂન ’૭૫ના રોજ ભારતમાં લદાયેલી કટોકટીને યાદ કરતાં ૨૫-૬-૨૦૧૭ની ‘મન કી બાત’માં દેશના વડાપ્રધાને આ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા છે એ સર્વથા ઉચિત છે; લોકતાંત્ર માત્ર લોકતાંત્ર નથી પણ એક સંસ્કાર પણ છે, એ આપણા સંસ્કારજગતનો એક ભાગ છે. અવિરત જાગૃતિ એ સ્વાતંત્ર્યની કિંમત છે. આપણા લોકતાંત્ર માટે આપણે સતત સાવધાન રહેવાની જરૂર છે.’ (‘ઈન્ડિયન એક્સપ્રેસ’ ૨૫-૬-૨૦૧૭). આ શબ્દોને ગુજરાત સરકાર ધ્યાનમાં લઈ, એનું ઉદાહરણ પૂરું પાડે એવો અનુરોધ છે.

